

Krími tatár és magyar érdekezésség a Rákóczi-szabadságharc idején

Mint a történelem során annyiszor, a 18. század első éveiben is nagyon szoros kapcsolat állt fenn Közép-Európa, a Balkán és Kelet-Európa régiói között. Ez a terület a korábbi századokban az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt állt, illetve befolyási területének számított, s mint látni fogjuk, a kapcsolatok nem szakadtak meg a karlócai béke (1699) után sem. Az Oszmán Állam továbbra is megtartotta az észak-nyugati határvidék három vazallus országa, Moldva, Havasalföld és a Krími Kánság feletti hatalmi pozícióját, egyedül a 150 évig fennálló Erdély került át a rivális nagyhatalom, a Habsburg Birodalom fennhatósága alá. Az 1703-ban kirobbanó Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc, valamint az északi és spanyol örökösödési háború elméletileg magában hordozta a visszarendeződés lehetőségét. A frissen kialakuló új határvidékeken, különösen a Krím felé eső területen rendszeres volt a katonai villongás, éveken át egyre jobban izzó katlan alakult ki, amelyet tovább szított az, hogy a karlócai békét létrehozó győztes hatalmak közül a lengyelek tartós polgárháborúba merültek, amelybe beavatkoztak a svédek és az oroszok, akik a lengyel királyság romjain és annak keleti határvidékén vívták küzdelmüket, melynek tétje a régió feletti hatalmi befolyás volt.¹

A Karlócánál megkötött orosz-oszmán békeszerződés szellemében II. Devlet Giráj (1699–1702, 1708–1713.) krími tatár kánnak át kellett volna telepíteni a nogájokat Budzsákból a Dnyeper (Özi suyu) Krím felé eső területére², akik korábban a Halil pasáról elnevezett területet felpredálták, és lengyel valamint moldvai területekre költöztek.³ A kán testvére, Gázi Giráj, nureddin szultán a nogájokkal összefogott, és szembe fordult a kánnal. Gázi Giráj lázadásának egyéb okai is voltak, a kalga, Sahbáz Giráj, aki a kán után következő második méltóság volt, a cserkeszek kezébe került, és ott kivégezték. A címet ekkor nem a soron következő Gázi Giráj kapta meg, hanem egy másik testvére, Szeádet Giráj. A török és a tatár seregek azonban leverték a lázadást. Gázi Girájt az oszmán állam ezért Edirnébe, majd Rodoszra szállíttatta, és fogságba vetette. Ezután a kán végrehajtotta a portai parancsot, és a nogájokat Budzsákból áttelepítette a Krím területére. Egy részük azonban továbbra is a Halil Pa”a Yurdu (Halil Pasa országa) nevezett területen maradt, akik felett az oszmán befolyás nem szűnt meg teljesen, adót fizettek, és részt vettek a hadjáratokban is.⁴

Amikor egy új nagyvezír, Daltaban Musztafa (1702. 09. 04. – 1703. 01. 13.) pasa került hatalomra, felrémlett egy Oroszország elleni háború lehetősége. Devlet Giráj jelentette Isztambulba, hogy komoly orosz előrenyomulás figyelhető meg a krími határoknál, ahol egy várat is elkezdtek építeni. Silahdár Findiklil Mehmed aga szerint egy sor őrhely, erősség is készült végig a tatár-orosz határok mentén, s a fenyegetettséget a tatárok csak állandó támadásokkal tudták ellensúlyozni. A tatárok egy küldöttséget menesztettek Edirnébe, ahol írásban terjesztették be a szultánnak kérelmüket. Ezt azonban csak Daltaban Musztafa nagyvezír támogatta, aki levelet küldött titokban a kánnak, hogy készüljön a támadásra.⁵ Szeádet Giráj kalga egy komolyabb sereggel bevonult Budzsákba.⁶ A háború terve azonnal lekerült a napirendről, amikor a nagyvezírt leváltották, majd kivégezték. A nagyvezíri rangot a karlócai megállapodást tető alá hozó Rámi Mehmed pasa (1703. 01. 24. – 1703. 08. 22.) kapta meg, aki azonnal utánanézett a kérdésnek és rákérdezett az Edirnében tartózkodó orosz követnél, hogy mire kell vélni a tatár határvidék elleni felvonulást. A válasz szerint az előkészületek az oroszokhoz húzó „Potkali” kozákok védelmében történtek. A követ ugyanakkor felajánlotta – s ezt a békés szándék jelének kellett tekinteni –, hogy a korábbi háborúban az Azovi-tengeren maradt két galliont hajlandók az oszmán államnak eladni, ha ezt igénylik. Ezután parancs ment ki a Krímbe, hogy Szeádet Giráj azonnal vonuljon ki Budzsákból. Mivel a krímieknél vonakodtak teljesíteni a Porta parancsát, Juszuf pasát, Őzi beglerbégét kinevezték a lázadónak nyilvánított Szeádet Giráj ellen szerdárnak (parancsnoknak), és mellé rendelték a ruméliai, albániai és a Duna parti szandzsákok erejét, amelyhez később néhány anatóliai szandzsák is csatlakozott. Parancs ment a Fekete-tengeri flotta parancsnokához, hogy ő is álljon készen 15 ezer emberrel. Isztambulban már az a szóbeszéd járta, hogy a katonai demonstráció mégsem a tatárok megfékezésére, hanem titokban az oroszok ellen irányul. A Daltaban emberének számító tatár kánt, aki vonakodott feladni az aktív orosz ellenes politikát, menesztették, aki erre a testvérét, Szeádet Giráj kalgát Dnyeszterfehérvár és Ismail ellen küldte, akihez csatlakoztak a nogájok is. Csak az új nagyvezír, Rámi Mehmed idején sikerült a mozgalmat felszámolni, s a lázadó kán a testvérével együtt a cserkeszekhez menekült.⁷ Az általam ismert szakirodalom nem számol be róla, hogy Devlet Giráj és a testvére miként került később mégis a törökök kezére.⁸ Sari Mehmed pasa krónikája azonban fellebbenti a fátylat az ügyről. Miután 5-6 hónapot bolyongtak a kietlen cserkeszföldön, hajóra szálltak, s török földre érkeztek. A leváltott kán kérte, hogy bocsássonak meg neki. A szultán Devlet Girájt Rodosz-szigetére száműzte, de mint látni fogjuk, néhány év

múlva ismét számoltak vele, mint potenciális kánjelölttel.⁹ Helyére az édesapját, a korábban már háromszor is káni címet viselt Hadzsi Szelim Girájt nevezték ki (1702. 12. 26.-1704. 12. 22.).¹⁰ Gázi Girájnak pedig megbocsátották a korábbi lázadását, és Rodoszról a Krímbe szállították, majd kinevezték kalgának.¹¹ Megállapítható, hogy Karlóca után a Krími Kánság helyzete nagyon attól függött, hogy a pillanatnyilag hatalmi pozícióban lévő nagyvezír miként vélekedik az orosz-oszmán határvidéken kialakult helyzetről. A krímiek számára nem volt elfogadható, hogy Isztambul tatár érdekeket háttérbe szorítva mindenképpen fenntartja a békét. A Krímben egymást váltó kánok mindegyikére jellemző, hogy egységesen az elvesztett pozícióik, területeik visszaszerzésére törekedtek.

Rámi Mehmed pasa sem viselhette sokáig a vezíri méltóságot, néhány hónap múlva helyére Kavanoz/Nisándzsi Ahmed (1703. 08. 22. – 1703. 11. 16.) került, aki alatt még meg sem melegedhetett a szék, már ismét fordult egyet a világ kereke. Az új nagyvezír Dámád Haszán pasa (1703. 11. 16. – 1704. 09. 28.) legalább egy szűk évig irányíthatta a birodalmat.¹² Michael Talman, Ausztria portai követségének titkára 1704 januárjában jelentette: tovább folytak a nagy katonai előkészületek a birodalomban, de egyelőre még senki sem tudta, hogy a támadás iránya Morea, Oroszország vagy Magyarország lesz-e? Ugyanakkor beszámolt arról, hogy Devlet Giráj is – akit, mint láttuk, 1702-ben elmozdítottak –, megérkezett egy Isztambulhoz közeli helyre. Nem tartotta kizártnak, hogy hamarosan ismét apja helyére kerül, mivel az öregkora miatt már nem sokat ért a kormányzáshoz.¹³ Az év végén valóban elhunyt Hadzsi Szelim Giráj kán, azonban a helyére nem Devlet Giráj került, hanem a kalgai méltóságot viselő Gázi Giráj (1704. 12. 22. – 1707. április),¹⁴ aki hamarosan meg is kapta a káni kinevezéskor megszokott uralkodói jelvényeket.¹⁵

Talmant továbbra is félelemmel töltötték el a permanens oszmán katonai előkészületek. Mivel Devlet Girájt is azért váltották le, mert nem tartotta meg az oroszokkal a békét, valószínűnek tartotta, hogy a Porta számára fontos a Krím felől a béke fenntartása, tehát az előkészületek valószínűleg a Habsburg Birodalom ellen irányulnak.¹⁶ Ugyanezt erősítette, hogy sáncmunkára való eszközöket készíttetett a Porta, amely egy olyan hadjárat megindítására utalt, amely során várakat fognak ostromolni. A szultán poggyászának a szállítására 100 tevért vásároltak, és utasították a moldvai és a havasalföldi vajdákat, hogy 600 lovat küldjenek. Közben Isztambulban a városi lakosság mozgolódni kezdett a fennálló hatalommal szemben, és elterjedt a hír: a szultán el fogja hagyni a fővárost.¹⁷

Időközben kitört Magyarországon a Rákóczi Ferenc által vezetett magyar szabadságharc, amely ugyan elsősorban Franciaországra számított, mint szö-

verségesre, mégis természetesnek mutatkozott, hogy a magyarok felveszik a kapcsolatot az oszmán Portával. A felkelés első hónapjaiban levelezés kezdődött a határvidéki pasákkal, Belgráddal és Temesvárral, folyamatosan küldtek hírvivőket a Portára is, de a hivatalos kapcsolatfelvétel még váratott magára. Az aktív erdélyi török párt követelte, hogy a fejedelem vegye fel a közvetlen kapcsolatot a Portával, és erősítse meg magát a szultánnal a trónján, ahogy a korábbi fejedelmek is tették.¹⁸ Természetesen a magyarországi események és a Porta reakciói sem kerültek el az időközben állandó követi, rezidensi állást¹⁹ is elnyerő Talman figyelmét. Még 1704. április 21-én jelentette, hogy a francia követség tolmácsa, Le-Brue titokban elhagyta Isztambul, és magát francia kereskedőnek kiadva Temesvár felől 100 ezer tallérral a poggyászában Rákóczi Ferenchez indult.²⁰ A társaságában volt az isztambuli francia követség titkára is, aki azt jelentette Rákóczinak, hogy 10 ezer török katona várja, hogy csatlakozzon a magyarokhoz.²¹ Elkísérte őket egy korábban Temesváron janicsárként szolgáló csuhadár is,²² aki bizonyosan a tolmácsi teendőket látta el.²³ Hogy a Portán az 1704-es év legelején ténylegesen komolyan fontolgatták a magyarországi beavatkozást, azt igazolja egy parancs a Belgrádban állomásozó janicsáragának, Turnadzsibasi Mehmednek, akit a magyarok lázadása miatt rendelték át Temesvárra.²⁴ Ez a parancs azért is nagyon fontos, mert ebből derül ki, hogy az eddigi ismereteinkkel szemben 1703 végén valóban megjárták a titkos magyar küldöncök az utat Magyarország és Isztambul között, tehát bár nem hivatalosan, de mégis megindult a kapcsolatfelvétel a magyar mozgalom első pár hónapjában.²⁵ A helyzet azonban a magyarok számára hamarosan kedvezőtlen fordulatot vett. Ismét Talman jelentéséből tudjuk, hogy 1704 nyarán a belgrádi bég jóval visszafogottabb jelentéseket küldött a magyar felkelés sikereiről, mint korábban. Egyedül Ali temesvári beglerbég folytatta a korábbi lázító tevékenységét a Portán, aki szívesen vette volna a katonai beavatkozást ebben a régióban. Valószínű a temesvári török aktivitást érzékelve indult Rákóczi Szeged ostromára, amely határvár volt az Oszmán és a Habsburg Birodalmak között. Az ostrom idején naponta jártak át álruhában a törökök a magyar táborba, és Ali pasa a helyzet alakulásáról három naponta küldött jelentéseket Isztambulba. Talman szerint 1704. június 7-én a szultán jelenlétében tárgyalták a Portán a bejövő híreket, különösen a magyarországi helyzetet. A szultán nem bízott meg a fiatal és tapasztalatlan temesvári beglerbégben, s azt kérdezte, hogy mit ír a magyarokról a boszniai beglerbég, Ibrahim pasa. Mivel ő alig érintette a magyar kérdést, levették az ügyet a napirendről.²⁶

Hamarosan leváltották Dámád Haszán pasát is, s helyére a békét mindenáron fenntartó Kalajlikosz Ahmed (1704. 09. 28.-1704. 12. 25.) került. Tevékenységére jellemző, hogy a hatalomra kerülése után azonnal kellemtelenkedni kezdett a konstantinápolyi francia követségnek.²⁷ Nem tudni miért, de Talman sem volt megelégedve vele, jelentésében előrevetíti, hogy hamarosan nagy fáradsággal és pénzzel egy új nagyvezírt kell hatalomra segíteni.²⁸ Így láthatták a működését az oszmán hatalmi csoportok is. Három hónap múlva, 1704 decemberében Baltadzsi Mehmed követte a hivatalában (1704. 12. 25. – 1706. 05. 03.)²⁹ Ez utóbbi változás jó alkalomnak tűnt arra, hogy Rákóczi fejedelem üdvözlő levelével keresse meg a nagyvezírt. Ekkor tervben volt egy hivatalos követség, Török András beküldése is Isztambulba. A követutasításában lefektetett tárgyalási elvek az elkövetkező évek alatt alig változtak. A követnek ki kellett fejeznie a fejedelem jókívánságait a most kinevezett nagyvezírnek, s el kellett mondani, hogy Magyarország olyan bástya, amely a török birodalmat meg fogja védeni a császári támadásokkal szemben. A oszmán szultántól anyagi segítségre számított, illetve pénzért kívánt felfogadni albán és más határvidékről származó katonákat. Ezután rátért a követutasítás az erdélyi kérdésre. Bejelentette Rákóczi, hogy megválasztották Erdély fejedelmének, s hogy ünnepélyes követséget kíván a Portára küldeni.³⁰

Ebből kiolvasható, hogy Rákóczi Ferenc továbbra is érvényben tartotta a szultánok jogát Erdély felett. A fenti diplomáciai terv mutatja, hogy a magyar fejedelmi udvar felkészült a közvetlen diplomáciai lépések megtételére. A követség indulását azonban ismeretlen okból leállították.

Időközben 1705. május 5-én elhunyt I. Lipót, Habsburg császár és magyar király, amely tény újabb lökést adott a magyarok ügyének a Portán. Talman nem hivatalosan már június 10-e előtt értesült az ügyről, mert azt írta, hogy ezen a napon jelentette be a császár halálát, miután az angol, a holland követársai, illetve a belgrádi pasa egyik embere is bizonyították: a császár halálának híre igaz.³¹ Egyelőre nem bizonyítható, de elképzelhető, hogy ez a tény aktivizálta az isztambuli francia diplomáciát arra, hogy újra felkeressék Rákóczit személyesen. Le-Brue tolmács és Fernet követségi titkár érkezéséről a temesvári és a belgrádi bég küldött tájékoztatást a magyar fejedelemnek: „*Kegyelmetekhez küldött levelem után harmad nappal a' fényes portan a Francia Király követség tolmácsa Postan ide Lándorfejérvarra érkezvén szemellye szerent maga oda ment Kegyelmedhez. Baratsaghnak ujjabban valo meg ujjitassaert általa ujjobbanis levelet küldöttem, ...*”³² Ferioli isztambuli francia követ azt a hírt küldte Magyarországra, hogy Szilisztra mellett 10 ezer török várja a parancsot az oroszok

elleni indulásra. Ekkor Rákóczi egy régi kurucot indította a Portára, ládonyi Horváth Ferencet, akinek meg kellett tudakolni, hogy igaz-e a készülő háború híre, és azt, hogy fogadja-e a Porta hivatalosan a követét.³³ Horváth Ferenc szintén nem hivatalos minőségben utazott, hiszen a béke fennállott a Habsburg Birodalommal, és Talman már eddig is tiltakozott a magyar ágensek isztambuli, illetve törökországi tevékenysége ellen. Ha a nagyvezír hivatalosan fogadja a magyar követet, az a karlócai béke felrúgását, a biztos oszmán beavatkozást jelenti Magyarországon.

Ekkor, 1705 nyarán érkezett meg Rákóczi Ferenc táborába a tatár kán, Gázi Giráj követe.³⁴ Amint ez korábban szokás volt, az oszmán vazallus uralkodók követséggel és levelekkel keresték fel egymást, s bejelentették trónralépésüket. Gázi Giráj úgy vélte, hogy a magyar fejedelmet, Rákóczi Ferencet is felkeresi követén keresztül, hiszen Magyarország fellázadt a Habsburg uralom ellen. Jogos következtetés volt, hogy Magyarország hamarosan felveszi a kapcsolatot az Oszmán Birodalommal. A kán azonban egy kicsit elkésett a bejelentkezéssel, hiszen már több mint egy fél éve regnált a Krím felett. A követ mostani fellépése összefüggésbe hozható a Porta külpolitikai aktivitásával.

A tatár követet a magyar források mind Ali bégnek nevezik, pedig a róla szóló török okmányokban és saját leveleiben mindig Hüszein néven szerepel. Májig megoldatlan kérdés, hogy Ali/Hüszein valóban túllépte-e a meghatalmazását, amikor Rákóczi előtt titokban nemcsak a kán követének, hanem a nagyvezír agájának adta ki magát. Tárgyalásba bocsátkozott Rákóczi Ferencel, akinek titokban szövetségi ajánlatot tett.³⁵ Ennek hatására két követtséget állítottak fel a magyar táborban. Egyet a tatár kánhoz, egyet a Portára indítottak.

A kánhoz egy régi kurucot, Bay Mihályt nevezték ki. Követutasítása szerint tudatnia kellett Gázi Girájjal, hogy a levelét megkapta Rákóczi, aki rokonszenves a tatárokkal, az érdekükben kíván tevékenykedni. Közben a követnek be kellett számolnia a magyar sikerekről is a Habsburgokkal szemben. Ki kellett fejezni Rákóczi sajnálatát, hogy a kán hiába kéri a Portát az oroszok elleni hadakozásra. Tudósítania kellett arról, hogy a magyar fejedelem követtséget küldött Isztambulba, ahol az emberei az orosz elleni háború szükségességet fogják kihangsúlyozni. Felhívta továbbá a figyelmet a svéd királlyal, XII. Károllyal való egyezség előnyeire, aki szintén az oroszok ellen hadakozik. Megígérte a magyar fejedelem, hogy mindent megtesz azért, nehogy a svédek és az oroszok megbéküljenek. Ugyanakkor a Portától segédhadakat is kért, 8 ezer gyalogost és 4 ezer lovast. Kérte továbbá a fejedelem a kánt, hogy

követeivel támogassa Isztambulban a kérését.³⁶ Bay Mihály és kísérője, Pápai Gáspár Babadagon keresztül közelítették meg a Krímet. Naplójuk alapján pontosan követték fejedelmük utasítását. A kán megerősítette, hogy valóban ő küldött „köszöntő” levelet a „királyhoz,” vagyis a magyar fejedelemhez. A kán meg is ígérte a segítséget és a portai közbenjárást.³⁷

A portára Pápai János indult, akinek sokkal szélesebb körű felhatalmazása volt, mint ládonyi Horváth Ferencnek. A fejedelem megbízta, hogy nemcsak tárgyalhat, de adófizetés elfogadása mellett meg is kötheti a szövetséget az Oszmán Birodalommal.³⁸ Rákóczi fejedelem minden követé számára kötelezővé tette a rendszeres naplóvezetést. A külképviseletek hosszú titkosírásos levelekben is beszámoltak az idegen udvarokban viselt dolgaikról. Pápai János első törökországi követségéről rengeteg adat maradt fenn, amelyek alapján képet alkothatunk a tatár követ Ali/Hüszsein bég tevékenységéről is. A „nagyvezír” állítólagos agája nagyon gyanúsán viselkedett. Pápai a naplójában már az első napokon arról szól, hogy lassítja az utazást, és a megbízólevele sincs rendben, hiszen sehol sem akartak neki ingyen vezetéklövet és szállást adni. Pápai a gyanúját megosztotta Ferriollal, a francia követtel, aki maga is problémásnak ítélte a helyzetet. Végül arra határozták el magukat, hogy együtt játszanak a követtel. Ha az valóban a nagyvezír embere, akkor kihasználják a segítségét, ha azonban nem, akkor a tárgyalások közben biztosan elárulja magát, és lelepleződik.³⁹ Pápai János követi naplójában már 1705. december 19-én feljegyezte, hogy a francia követ szerint a tatár Ali/Hüszsein kapcsolatban állt Michael Talmannal, a Habsburg Birodalom követével is.⁴⁰ 1706. január elsején hosszasan beszámolt a fejedelemnek az addigi isztambuli tevékenységéről. Történt ugyanis egy nehezen félreérthető eset, ami arra utalt, hogy a tatár bégnek nincsenek valós kapcsolatai a Portán, másrészt a követség pénzét akarja megszerezni, amelyet a török méltóságok megvesztegetésére küldött Rákóczi Isztambulba. A tatár egy szolgáját küldte a magyarok rezidenciájára, az Erdélyi Házhoz, és tudatta, hogy a nagyvezír még aznap fogadja Rákóczi embereit. Horváth Ferenc, aki Pápai megérkezése után az isztambuli magyar külképviselet második számú emberének számított, elment a béghez, aki megkérdezte, hogy a „discretiót”, vagyis a szultáni tisztviselők diszkréciójára, lefizetésére szolgáló pénzt elhozta-e. Ezt az összeget a tatár bég bátyjának és a nagyvezír tihájájának (kethüda) kellett volna átadni, ami azonban újabb gyanút keltett a magyarokban. Így aztán azt mondták a tatárnak, hogy náluk semmilyen pénz nincs, ami persze nem volt igaz, hiszen 4000 aranyat küldött Pápaival a fejedelem kenőpénzként Isztambulba. Ali/Hüszsein még attól sem riadt vissza, hogy elkísérje a magyar követet a nagyvezír kapu-

jához. Itt azonban elárulta magát, mert amikor a vezír kethüdája kijött, hogy fogadja az éppen odaérkező sejhülszlámot, a bég elbújt, hogy senki ne is lássa, majd újra előjött, és azt állította, hogy tárgyalt a kethüdával, aki azt üzeni: aznap elmarad a magyarok audienciája.⁴¹ Pápai világosan megírta Rákóczinak, hogy ez az ember nem kapott felhatalmazást arra, hogy a nagyvezír nevében tárgyaljon, melyet egyszer állítólag maga a tatár is beismert.⁴²

A fejedelem azonban nem akart hitelt adni a követeknek, és azzal magyarázta a portai méltóságok magatartását, hogy az elvesztett zsidói csata következtében (amely során a magyarok meg akarták akadályozni a Habsburg sereg bevonulását Erdélybe), és a császári tiltakozás miatt hazudtolják meg a „béget” a Portán. Ali/Hüszeint továbbra is be akarta vonni a titkos tárgyalásokba is, eszerint az oroszok elleni tervet ne jelentsék be egyenesen a nagyvezír audienciáján, hanem a tatár követen keresztül ismertessék, titokban.⁴³ Néhány nappal később keletkezett levelében megróttá a követeket, hogy nem az utasítása szerint jártak el, mivel nem személyesen adták át a megbízólevelet a nagyvezírnek, hanem a portai tolmács, Alexandru Mavrocordon keresztül. Ha személyesen jutnak a nagyvezír elé, akkor kiderült volna, hogy a vád jogos-e a tatár követtel szemben.⁴⁴ A fejedelemnek nem volt igaza, nem mérte föl reálisan a helyzetet: a Porta az embereit nem mint legális követséget, hanem mint ágenseket tűrte el Isztambulban, és így is eleget kellett hallgatniuk Talman neheztelését.

A fejedelem töretlen bizalma tápot adott arra, hogy a tatár tovább folytassa tevékenységét. Pápai információi szerint Ali/Hüszsein ismét Magyarország felé vette az irányt, azt állítva, hogy a fejedelemhez utazik, de feltételezték, hogy inkább a németekhez indult az erdélyi Szebenbe. Ali/Hüszsein azt híresztelte, hogy a szultán közvetítőjeként ajánlkozik a magyarok és a Habsburg birodalom között. Tudni vélték azonban, hogy a vele menő „csausz” sem a Portáról kapott megbízatást, hanem a tatár bég csináltatott neki olyan ruhát és felszerelést, hogy hihető legyen a szereplése. Azt is megtudták Pápaiék, hogy egy Galatában élő török deákkal levelet íratott a tatár kán nevében a fejedelemnek, aki maga sem tagadta le a dolgot. Feltételezte Pápai, hogy az útipasszusa, amellyel át akarta a határt lépni, sem eredeti, azt is vagy a szultán, vagy valamely vezír nevében készítették: „mivel nem nagy mesterség azt a tigrát vonni császár vagy vezér neve alatt, mely gyakran meg is történik.”⁴⁵

Pápai János nem tévedett, de nagyon körültekintően járt el az ügyben Haszán belgrádi és Ali temesvári beglerbég is, akik lefűlelték a számukra is nagyon gyanús tatárt. Haszán pasa azonnal levelet küldött a magyar fejedelemnek, és elmondta mindazt, amit eddig megtudott róla: Eszerint két leve-

let találtak nála, egyet a kalgától, egyet pedig a kántól. Mielőtt Belgrádba ért volna, Karánsebesen a vezír agájának adta ki magát, Temesváron pedig jogtalanul követelt magának kocsit, és birtokában van egy levél, amelyet a temesvári pasa kethüdája nevére hamisítottak. Mivel attól tart, hogy az említett tatár levelek is hamisak, kéri a magyar fejedelmet, hogy igazolja Hüszeint, mert addig nem engedi el.⁴⁶ Ugyanakkor a Rákóczi táborában lévő francia követnek, Des Alleurs-nak is írt levelet a pasa, amelyből kiderül, hogy Hüszein ügyében már korábban is leveleztek egymással. Őt is tudósítja, hogy Rákóczi válaszáig zár alatt tartja a bétet.⁴⁷

Ali/Hüszein attól sem riadt vissza, hogy saját kezűleg írt magyar nyelvű levélében megpróbálta meghazudtolni a fejedelem portai ágenseit, azt állítva, hogy a magyarok elsikkasztották Rákóczi pénzét, s ezért maradt eredménytelen az ő korábban sikerrel kecsegtető vállalkozása. Amikor Pápai és Horváth Ferenc találkoztak egymással, akkor nem a fejedelem utasítása szerint kezdtek tárgyalni a Portán. Ő azonban mindent elvégzett, amit Rákóczi rábízott. *„Én megh végeztem az dolgott hogj az Fermánt ugy adgják, hogyh, 10000, Arnott, 10000 Jamánszadák, 10000 Buczaki Tatár s tíz ház [oda = század] Jancsárt is Babadákbul, azokhoz rendelték volt Kurt pasát, Beker pasát velek edgyüt pedigh rendelték volt engemetis sok tatárral, s az fermányokatis mind azokra ki atták. Osztán az ki az Fejedemi ajándékokat küldött volt le az uraknak, aztat megh tagadták, s azt mondták, hogy az fejedelem semmit sem adott,”* s ezen felháborodott a Porta, és visszavonták a segítséget, széjjelszakították a kiadott parancsokat, és a következőknek kirendelt ellátmányt (tain = tajin) is, amit a hivatalos külképviseléseknek a Porta fizetett, visszavonták. A fentiek ellenére azt állította, hogy nem vészett el minden. Ha a fejedelem azoknak a váraknak a kulcsait, melyeket elfoglalt a Habsburgtól, s valamikor török kézen voltak, átadja, illetve az egi törököket, akik akarattuk ellenére maradtak keresztény fennhatóság alatt, visszaküldi az Oszmán Birodalomba, továbbá kezesekeket küld az urak közül a Portára, és levélben is kinyilatkoztatja a hűségét, amint azt az ősei is tették, akkor egy hónap alatt elrendezi a török segítség dolgát. A levél végén még egyszer kifejti, hogy az eddigi eredménytelenség oka Pápai János, aki nem engedte meg, hogy személyesen beszéljen a francia orátorral. A magyar nyelvű levél végén rövid, két soros török utóirat található: *„Nagyságos szeretett uram, boldogságos baráti udvarán szolgáljon tudomására, hogy jó barátommal, Debreceni Szabó Jánossal⁴⁸ egy a szavam, ővele együtt voltunk megbízva, őt kérdezzé!”*⁴⁹ A Rákóczi mellett lévő díván efendinek, Ahmed agának⁵⁰ küldött török levél is hasonló tartalmú.⁵¹

Az Ali/Hüszeinél talált állítólagosan a tatár kán által küldött levelet Haszán pasa elküldte Rákóczinak másolatban, hogy saját maga győződjön meg az ügyről. Ebben „Gázi Giráj” arra figyelmeztette a magyar fejedelmet, hogy a követésbe küldött „bojár”, vagyis Pápai összejátszott egy díván efendivel, és a Portára küldött ajándékot nem adták át. Mindezekről részletesebben a levél vivője, *Hüszein* többet fog majd szóban elmondani.⁵² Rákóczi fejedelem nehezen fogadta el, hogy rászedték. Nem hitt a temesvári és a belgrádi pasáknak sem. Csodálkozva jegyezte meg Pápai Jánosnak az egyik levelében, hogy semmit sem írt neki Isztambulból Ali/Hüszein új követségéről, aki már megérkezett Belgrádba.⁵³

Hogy a tatár bég kiszabadult a fogságból, az teljesen bizonyos. Arról egyelőre nincs adatom, hogy megjelent-e ismét Rákóczi udvarában, de tudjuk, hogy 1706 nyarán ismét Isztambulban volt. Mint fentebb már szóltam róla, 1705. májusában elhunyt Lipót császár és király. A korábbi szokások szerint ilyen esetben újra kellett tárgyalni a Habsburg-oszmán békeszerződés pontjait, és ismét meg kellett erősíteni. Erre a feladatra Kristof Ignaz Herr von Guarient-et jelölték ki Bécsben, aki 1706. augusztus elsején Beyogluból, a mai Isztambul egyik városnegyedéből számolt be az útiról és az oszmán fővárosba történt bevonulásáról. Az érkezéséről és az 1706. október 13-án lefolyt ünnepélyes szultáni fogadásáról a török krónikák is beszámolnak.⁵⁴ Néhány nap múlva a jelentésében megemlékezik egy tatár tisztről, aki korábban a Porta és Rákóczi közötti kapcsolatokkal foglalkozott, és felajánlotta az információit.⁵⁵ Egy hónap múlva azonban a Habsburg főkövet átlátva a szitán jelentette Bécsbe, hogy ez a tatár nem más, mit egy kalandor.⁵⁶

Az ügy végére a pontot végül Pápai egy naplóbejegyzése teszi fel. 1706 szeptemberében a tatár ismét elindult valahová, sejteni lehet, hogy ismét Magyarország felé, ahol eddig legjobban kamatoztathatta a képességeit. Nincs adatom arra, hogy mi történt vele, az emberei, akik elkísérték erre az újtárra, 1706. szeptember 23-án visszaszöktek az oszmán fővárosba. Pápai információja szerint ezek egyszer, amikor a tatár lerészegedett, átkutatták a zsebeit, amelyben három pecsétnyomót találtak: az egyik a nagyvezír kethüdájáé, a másik a tatár kalgáé, a harmadik pedig Gázi Giráj káné volt. Ezeket elvették tőle, mert állítólag a Krímben nagyon keresték őket.⁵⁷

A tatár bég tevékenységét érdemes párhuzamba állítani a portai és a krími hatalmi viszonyok változásával. Az adatok egyértelműen azt látszanak igazolni, hogy Ali/Hüszein működése többnyire egy kisebb portai csoport pénzszerző akciójává vált, mégsem gondolom, hogy az oszmán hatalmi viszonyok ne befolyásolták volna tevékenységének sikerét. Silahdâr krónikája szerint Baltadzsi Mehmed, akinek a vezírsege idején indult a tatár-magyar kapcsolat-

felvétel, titokban utasította Gázi Girájt, hogy küldjön egy olyan jelentést, amelyben kéri az oszmán flotta kifutását a Fekete-tengerre. Az iratban az orosz fenyegetést kellett részletesen kifejteni. Bár a nagyvezír leváltása szinte egybeesett a flotta indulásával, az erődemonstrációt már nem lehetett leállítani.⁵⁸ Baltadzsi Mehmed bukása után néhány hónappal leváltották Gázi Giráj kánt is a méltóságáról. Helyére az addigi kalga, Kaplán Giráj (1707. április – 1708. december)⁵⁹ került. Az új nagyvezír, Csorlulu Ali pasa (1706. 05. 3. – 1710. 06. 16.) és az irányadó portai körök visszarendelték a leváltott kánt Janboluba, ahol a várakozási állományban lévő kánjelöltek rendszerint tartózkodtak. Gázi Giráj nem sokáig élvezhette a nyugalmat, megérkezése után hamarosan elhunyt.⁶⁰ Mindezek arra utalnak, hogy 1705-06 körül valóban kimutatható volt egy határozottabb politikai irányvonal is a Portán, s az ezt képviselő nagyvezír kiiktatása a birodalom teljes területén tisztogatást eredményezett. Bár a szakirodalom az új kánról, annak első regnálásáról nagyon kevés érdemlegeset említ, az azonban világos, hogy uralma idején kevésbé zavarta az orosz határvidéket, illetve a fennálló békét. Katonai akciói a Kaukázus felé, a cserkeszek ellen irányultak igen kevés eredménnyel.⁶¹

A Rákóczi szabadságharc levéltárában megtalálható két, 1706-ban keletkezett eredeti tatár káni oklevél, melyeket Gázi Giráj küldött Rákóczi Ferencnek. Felmerült bennem, hogy a sok hamisítás után ezek valóban hiteles dokumentumok-e. Az okmányok tartalma, amely szerint a kán rokonszenvez a magyarok ügyével és szívesen küldene segédcsapatokat, de ehhez meg kell szerezni a Porta beleegyezését, illetve a rajtuk lévő tugra és pecsét meggyőztek, hogy ezeket valóban a kán kancelláriáján születtek, nem hamisítványok.⁶²

Összefoglalás

A fentiekből látszik, a karlócai békeszerződés megkötése után, illetve a magyarországi szabadságharc idején ugyanazok a beidegződések működtek mind a Krímben, mind Magyarországon. Az egyre erősödő orosz expanzióval szemben a tatárok és a Habsburg Birodalom központosító törekvéssel szemben a felkelő magyarok egyformán az Oszmán Birodalomtól vártak segítséget, miközben újra építették a korábban megszakadt diplomáciai szálakat is. A Porta azonban olyan belső krízist élt át, amely lehetetlenné tette a hatékony fellépést mind a Krím, mint a vazallusa, mind pedig az ismét vazallusnak jelentkező Magyarország és Erdély irányában. Bár még évekig tárgyaltak Rákóczi emberei a katonai segítség ügyében, 1707 júniusára világos volt, hogy a

Porta elsősorban a francia sikertelenségek miatt nem meri vállalni annak a rizikóját, hogy megnyissa a magyar frontot. Az Oszmán Birodalom elsősorban a saját meglévő pozícióit akarta biztosítani, nem az elvesztett területeket visszavenni. 1707 tavaszán leváltották Gázi Giráj krími kánt is, hogy ezzel is csökkentsék az orosz támadás veszélyét, s helyette Kaplan Girájt nevezték ki, akinek a fő istállóimester el is juttatta a beiktatáskor szokásos hatalmi jelvényeket.⁶³ Mindezek ellenére a békére egyre kevesebb remény mutatkozott. Az oroszok elleni beavatkozást komoly nemzetközi diplomáciai szinten készítették elő. A törökök nem merték vállalni a kétfrontos háborút a Habsburg és az Orosz Birodalom ellen. 1711. január 14-én Baltadzi Mehmed pasa nagyvezír Szejfullah agát indította egy követség élén Bécsbe, hogy megkérdezze: ha kitör a háború Oroszország ellen, akkor milyen lépésre számíthatnak a Habsburgok részéről. Az aga ünnepélyes fogadás után tárgyalt Savoyai Jenővel a haditanács elnökével, de a császárhoz már nem jutott el, mert ő már a halálos ágyán feküdt. Bécs nem akadályozta meg az oszmánok fellépését a területen, de elvárta, hogy az utolsó napjait élő Rákóczi szabadságharcot a Porta se támogassa.⁶⁴

Jegyzetek

- [1] KURAT, AKDEŞ NİMET: *Prut seferi ve barişi* 1123 (1711). I-II. Ankara, 1951. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Tarih Enstitüsü Yayınlarından No. 8-9.
- [2] HAMMER-PURGSTALL, JOSEPH: *Geschichte der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft*. Wien, 1856. 177-178.
- [3] EMECEN, FERİDUN M.: Az oszmán állam sztyeppe határai és a moldvai kijáró. *Aetas* 17 (2003/2) 28.
- [4] SİLAHDAR FİNDİKLİLİ MEHMED AGA: *Nusretnâme*. (Kiadta: PARMAKSIZOĞLU, İsmet) II/1. Istanbul, 1966, 82-83.; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı tarihi. VI/1. 1978². Ankara. 11-12.; BOA Mühimme defteri. 111. 633.
- [5] *Nusretnâme*, II/1. 122-131.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa: *Zübde-i vekayîât*. (Kiadta: Özcan, Abdulkadir Dr.) Ankara, 1995. 842-843. Türk Tarih Kurumu
- [6] BENNIGSEN, ALEXANDRE – BORATAV, PERTEV NAILI – DESAIVE, DİLEK – LEMERCIER-QUELQUEJAY, CHANTAL: *Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı*. Paris, 1978. 347.
- [7] *Nusretnâme* II/1. 129; HAMMER-PURGSTALL, 1856. 184.
- [8] HAMMER-PURGSTALL, 1856. 183-192.; 'ABDULGAFÂR KIRİMÎ EL-HACC: 'Umdetü tevârîh. Süleymaniye Kütüphanesi (Istanbul) Esad Efendi 2331. 291v.-293v. 'ABDULGAFÂR KIRİMÎ EL-HACC: 'Umdetü tevârîh. Istanbul, 1343 (A.H.) 133-140. (Devlet Girây életrajza.); Uzunçarşılı IV/1., 19782. 12-15.

- [9] *Zübde-i vekayiât*. 764–765.
- [10] A krími tatár kánok uralkodásának idejét látszólag legpontosabban a *Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapi* c. kiadványból ismerhetjük meg. Az oszmán állam államtanácsának (dîvân-i hümayun) regisztratúrái, másolati könyvei azonban ezektől az adatoktól jelentősen eltérő dátumokat tartalmaznak. Hogy felhívjam a figyelmet az eltérésekre, megjegyzem: Hadzsi Szelim Giráj kánnak már hónapokkal a fent megadott dátum előtt címeztek levelet a Portán. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Nâme-i hümayun 6. 1-5. 1113. evâil-i zilka'de / 1702. 03. 30. – 04. 08.; A francia kiadványban lévő dátumot megtaláljuk például a Defterdar Sari Mehmed pasa *Zübde-i vekayiât* című krónikájában (Ankara, 1995. 759.). A továbbiakban lábjegyzetben jelzem az eltéréseket.
- [11] UZUNÇARŞILI, 1978 IV/1., 12–15.; HAMMER-PURGSTALL, 1856. 183–185.
- [12] A bécsi udvar 1704. 01. 30-án állította ki azokat az okmányokat, amelyekben gratulált a nagyvezíri kinevezéséhez. ÖSt HHStA Türkei I. (Turcica) 176 Konv. 2.(1704) fol. 30–32.
- [13] „kann noch dato niemandt erfahren, die mehreste doch vermeinen, wider Morea, andere wider Moscau und andere wider Hungarn.” A tatár kánról: „Dieser Tagen ist der abgesezte Tatar Chan, ein Sohn des ietzigen alten Chan Vnweith von hier arriueirt, welcher nach viller mainung an seines Vatters stelle, welcher vor alter dem Governo nit mehr wohl Verstehn kan, in Crimea mit negsten solle wider eingezet werden.” ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) 176 Konv. 2.(1704) fol. 4–9. 1704. 01. 19. Talman eredeti jelentése.; HAMMER-PURGSTALL, JOSEPH VON: Geschichte des Osmanischen Reiches. VII. Pest, 1831. 114–115.; HAMMER-PURGSTALL, 1856. 184.
- [14] A káni kinevezőirat kelte: 1116. evâil-i ramazân / 1704. 12. 28. – 1705. 01. 06.; Kaplan Giráj első említése kalgaként, 1116. zilhicce 20. / 1705. 04. 15. BOA Nâme-i hümayun 6. 98–100, 100–102.
- [15] „Kapucular kethüdasi Veli Aga ile berât-i âlişân, tug, sancak, kirmizi kadife kapli kapanıca kürk, iki tane mücevher top sorguç, murassa bir kilicve tirkeş ile 5000 altın gönderildi.” Nusretname. II/2., 1969. 219.
- [16] ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) 176 Konv. 2.(1704) fol. 25–27. 1704. 01. 28.
- [17] ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) 176. Konv. 2.(1704) fol. 37–42. 1704. 02. 29.; HURMUZAKI, EUDOXIU DE: Documente privitoare la Istoria Românilor. VI. (1700–1750) Bucuresti, 1878. 20–21.
- [18] BENDA KÁLMÁN: II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve 1702–1705. *Történeti Szemle* 1962, 203–204.
- [19] ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Kart. 176. Konv. 2.(1704) fol. 49–72. 1704. április. Talman március 15-én bejelentette a Portán, hogy megkapta a kinevezését a rezidensi posztra.

- [20] ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Kart. 179. Konv. 2. (1704) fol. 87–90. 1704. 07. 03. Ezt a hírt csak a július harmadikai jelentéséből ismerem, amikor visszautalt a márciusi jelentésére, a helyén nem találtam meg ezt a szöveget.
- [21] KÖPECZI BÉLA: *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország*. Budapest, 1966, Akadémiai Kiadó. 64–69.
- [22] ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Kart. 176. Konv. 2. (1704) fol. 129–160. 1708. 08. 03.
- [23] Ugyanerről beszámolt XIV. Lajos francia királynak Ferriol isztambuli követ is: „et j'ay envoyé le Sr Brue a Belgrade avec ordre de l'accompagner a Themisvard et jusqu'au premier party des Hongrois. Le Sr Brue partit d'icy il y a deux jours avec un commandement du Grand Seigneur, un officier du Visir, et des lettres pour les pachas de Belgrade et de Themisvard, ...” (AE T. t. 40, fol. 305–307) Benda Kálmán kézírata, amely a Rákóczi-szabadságharc francia kapcsolatait mutatja be.
- [24] BOA Mühimme defteri (MD) 114. 116/4–117/1. 1115. ramazân 1./1704. 01. 08.
- [25] HURMUZAKI, EUDOXIU, DE: *Documente privitoare Istoria Românilor*. IX/1. Bucuresci, 1897. 403.; ÖStA ÖStA Kriegsarchiv HKR Acten Nr. 271. Exp. 1703. May. Talman Relation; PAPP SÁNDOR: A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája. *Századok* 138 (2004) 793–821.
- [26] ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Kart. 179. Konv. 2. (1704) fol. 129–160. 1704. 08. 03.
- [27] HURMUZAKI, Documente, VI. 24.
- [28] ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Kart. 179. Konv. 2. (1704) fol. 176–181. 1704. 10. 24.
- [29] BENDA, 1962. 204–205.; DANIŞMEND, Ismail Hâmi: *Osmanli Devlet Erkâni. Izahli Osmanli Tarihi Kronolojosi*. V. Istanbul, 1971. 1971. 52.
- [30] BENDA KÁLMÁN – ESZE TAMÁS – MAKSAY FERENC – PAP LÁSZLÓ: *Ráday Pál iratai 1703–1706*. Ráday Pál iratai I. Budapest, 1955. Akadémiai Kiadó. 226. 1705. 03. *Rákóczi Ferenc követutasítása Török András számára*.
- [31] ÖStA HKR. Exp. 1705–1706. fol. 8–30. 1705. 06. 25.
- [32] MOL Rákóczi szabadságharc lt. G-15. 3. csomó. A/1. fasc. 19. 36. Temesvár, Ali beglerbég Rákóczi Ferencnek; Ugyanerről Haszán belgrádi beglerbég Rákóczi-nak: MOL Rákóczi szabadságharc lt. G-15. 3. csomó. A/1. fasc. 19. 38.; FEKETE, 1935. 132/12.
- [33] RÁDAY I, 443–444.
- [34] A tatár követre vonatkozó adatokat nemrégiben az alábbi tanulmányomban foglaltam össze. PAPP, 2004. 793–821, különösen a 803–806. oldalakon.
- [35] THALY KÁLMÁN: Bay Mihály és Pápay Gáspár naplója tatárországi követségükről. I. (1705–1706) Századok 7 (1873) 608. Őrzés helye: MOL Rákóczi-szabadságharc lt. G 15 (Az emigrációba vitt rész) I. 1. 9. doboz Caps. C. fasc. 41. fol. 1–16.;

A tatár kánhoz igyekvő követek, Bay Mihály és Pápai Gáspár 1706. január elsején a babadagi pasa, Jusuf audienciáján vettek részt, ahol részletesen beszámoltak arról, hogy a fejedelem miért küldte őket a kánhoz. A pasának elmondták, hogy a nagyvezír agáját küldte a fejedelemhez, aki erre elküldte a követét (Pápai Jánost) Isztambulba a szövetségről tárgyalni. THALY, 1873. 545–550.

[36] RÁDAY I., 460. 1705. 11. 10. Magyarereggy.

[37] THALY, 1873. 605-610.

[38] RÁDAY I. 442–444.; BENDA, 1962. 207.; Dunamelléki Egyházkerület Levéltára, Ráday-I. I. d/2–13. 1705. 10. 26–27. (A levéltári okmányon lévő téves dátum: 1705. 11. 4.)

[39] BENDA, KÁLMÁN (szerk.): Pápai János törökországi naplói. Budapest, 1963. 43–52.

[40] PÁPAI, 1963. 73.

[41] RÁDAY I., 520. Pápai János jelentése II. Rákóczi Ferencnek. Konstantinápoly, 1706. 01. 01.

[42] RÁDAY I., 445:2. MOL Rákóczi-szabadságharc lt. I. I. Caps. B. 13. fasc. fol. 18-19.

[43] RÁDAY I., 520. 1706. 03. 04. Eger.

[44] RÁDAY I., 535-537. 1706. 03. 10. Eger.

[45] PÁPAI, 1963. 91.

[46] MOL Rákóczi szbh-lt. G15. 3. Caps. A/1. Literae Missilis Turcicae, fasc. 19.; FEKETE, LAJOS: A Rákóczi-Aspremont-Levéltár török iratai. Levéltári Közlemények 13 (1935) 132. Nr. 14.; u.a. A hódoltság török forrásai nyomában. (Szerk.: DAVID, GÉZA) Budapest, 1993. 438. Budapest Oriental Reprints Series A6. Nr. 14. (Továbbiakban csak az eredeti oldalszámokat jelzem.)

[47] MOL Rákóczi szbh-lt. G15. 3. Caps. A/1. Literae Missilis Turcicae, fasc. 19. fol. 21.; FEKETE, 1935. 134. 21.

[48] Szabó Jánosról csak egy adatot ismerek, 1706 szeptemberében utasításokat küldött vele II. Rákóczi Ferenc Nándorfehérvárra az ottani ügyvivőjének, Pápai Gáspárnak. Ráday I., 694. Úgy tűnik, hogy a török területre irányuló levelezést szállító postaként alkalmazták, s mint ilyen, valószínű Thököly régi emberei közé tartozhatott. Mivel ő a fenti eset után is szolgálatban maradt, azután, hogy kitudódott Hüszein turpissága, bizonyára nem tartották bűntársnak a tárgyalt ügyekben.

[49] „*ben faziletli ve muhabbetli der-devlet dost-i huzur-i se'âdetlerine ma'lum ola-ki yararı (I)'azîz döst Döbreçinli Sabô Yânôs ile sözüüm bir olmagla cenâb-i huzurlarina ise anunla sipârûş eylemişizdür andan sù'âl eylesesiz*” MOL G-15. Rákóczi-szabadságharc lt. Gyűjteményes rész, G 27 Országos politikai iratok fol. 129-130.

[50] Divân efendisi. A vezíri méltóságok mellett szolgáló írnok neve. PAKALIN, MEHMET ZEKI: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. I. Istanbul, 1946.

462. Ilyen értelemben a Rákóczi mellett tartózkodó török titkárra utal. Benda Kálmán nem találta nyomát, hogy 1706-tól valóban működött volna muzulmán vallású török tolmács Rákóczi udvarában. (Ráday II, 24.) A fenti levélváltás a török írnok, tehát a díván efendi működését igazolja. A nevét is tudjuk, Ahmed agának hívták. RÁDAY I, 571.; SERES, István: *Egy krími tatár nemesúr II. Rákóczi Ferenc udvarában*. Tanulmánykötet Heckenast Gusztáv emlékére. Miskolc, 2001. 119. Egy kifizetési jegyzéken fennmaradt a neve: Bende-i Ahmed beşe kâtib-i krâl, vagyis Ahmed bese szolgálja, a király írnoka.

[51] FEKETE, 1935. 142. Nr. 45.

[52] MOL Rákóczi szbh-lt. G15. 3. Caps. A/1. Literae Missilis Turcicae, fasc. 19.; FEKETE, 1935. 129. 5.

[53] RÁDAY I., 568.

[54] *Nusretnâme*, II/2. 231.; BOA Nâme-i hümayun 6. 154–155.

[55] ÖStA HHStA Türkei I, (Turcica) 177 Konv. 2 (1706) fol. 27–41. 1706. 08–09. hónapok. Extract über an Ihre Käys. May. von dero an der Ottomanischen Porten befindlichen extraordinari abgesandten Christoph Ignatzi von Quarient.

[56] ÖStA HHStA Türkei I, (Turcica) 177 Konv. 2 (1706) fol. 63–80. 1706. 09. 03.

[57] PÁPAI, 1963. 195.

[58] *Nusretnâme*, II/2. 229.

[59] A díván levelesgyűjteménye szerint már jóval korábban kinevezték: 1118. evasit-i zilka'de / 1707. 02. 14. – 1707. 02. 23.

[60] *Nusretnâme*, II/2. 234.

[61] HAMMER-PURGSTALL, 1856. 190–192.; BENNIGSEN – BORATAV – DESAIVE – LEMERCIER-QUELQUEJAY, 1978. 348.; 'ABDULGAFÂR, 1343. 142–146. Esad Efen-di 2331. 295v.–296r.

[62] FEKETE, 1935. 129. Nr. 6–7.; A kán levelének jelzete: MOL Rákóczi szbh-lt. G15. 3. Caps. A/1. Literae Missilis Turcicae, fasc. 19.; A kánra lásd: BENNIGSEN – BORATAV – DESAIVE – LEMERCIER-QUELQUEJAY, CHANTAL, 1978. 366. 1704. dec. – 1707. április.; fils de Hadji Selîm Girây I.; ser'asker de Bujâq, nureddin de Devlet Girây I., qalgha de Hâdji Selîm Girây I., khan de Crimée (1704–1707.) 430.; HAMMER-PURGSTALL, JOSEPH: *Abhandlung über die Siegel der Araber, Perser und Türken*. Wien, 1850.

[63] PÁPAI, 1963. 221

[64] BEYDILLI, KEMAL – ERÜNSAL, ISMAIL E.: Prut savaşı öncesi diplomatik bir teşebbüs Seyfullah aga'nin Viyana elçiligi (1711). Belgeler 22 (2002) 1–33. és fakszimilék